

УДК 1:316

Я.І.АРАБЧУК (старший викладач кафедри державного управління і місцевого самоврядування)

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

fuid@ua.fm

**ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ
СОЦІАЛІЗАЦІЄЮ ОСОБИСТОСТІ**

У статті розглядаються особливості управління соціалізацією особистості в умовах ускладнення структури і змісту полікультурного середовища, зокрема, глобалізації, інтеграції людини в світову спільноту, а також виховання і освіти молоді у координатах толерантності.

особистість, соціалізація, полікультурне середовище, повага, толерантність, управління

Головною особливістю наших днів є розвиток соціуму як полікультурного середовища. Входження в нього людини, формування її як індивіда і особистості, творче засвоєння і відтворення норм культури видається нині проблемою, яку тільки-но розпочали досліджувати науковці як вітчизняного, так і зарубіжного наукового простору.

Управління в широкому розумінні є об'єктивним процесом упорядкування систем, суть якого полягає у забезпеченні цілісності й позитивній спрямованості їх функціонування, підтримання заданого режиму для досягнення мети шляхом обміну інформацією між їхніми підсистемами.

Виходячи з цього визначення, можна констатувати, що управління соціалізацією особистості в полікультурному середовищі є об'єктивним процесом цілеспрямованого упорядкування взаємовпливів основних чинників соціалізації з метою забезпечення бажаного результату – становлення всебічно розвиненої особистості, здатної до порозуміння, спілкування та співпраці з представниками різних народів і культур. Однією з ланок процесу управління соціалізацією особистості є цілеспрямоване виховання таких якостей, як толерантність, налаштованість на співпрацю, миролубство і милосердя, а також нетерпимість і непримиренність до всяких виявів безкультур'я, насильства над особистістю тощо. Як соціальний феномен, толерантність притаманна процесам соціальної взаємодії, які мають характер міжкультурного контактування й охоплює все коло стосунків: від міжособистісних (побутових) – до соціально-правових. Подолання бінарної опозиції між „своїми” і „чужими”, що історично склалася внаслідок різних обставин, можливе різними шляхами, проте, визначальною, на нашу думку, тут є вихідна позиція вміння знаходити сприйнятні точки співпадіння. В контексті „модусних змінних” Т.Парсонса, толерантність можна розглядати як різницю між допустимим (терпимим, сприйнятним) і недопустимим (нетерпимим, несприйнятним). Тобто толерантність може окреслюватися як позиція, ставлення, що склалося до тих соціальних реалій, які оцінюються позитивно, як такі, що можуть бути

сприйнятними. У межах соціальної взаємодії індивіда й загальнодержавної системи організації суспільного буття, позиція першого може розглядатися як толерантна стосовно влади як такої, якщо його матеріальні й культурно-реалізаційні потреби збалансовані. Те ж саме стосується й окремих суспільних груп. Альтернативою є позиція нетерпимості, тобто породження негативних стереотипів як у поводженні, так і в сприйнятності на різних суспільних рівнях: особа і влада, особа і спільнота, свій – чужий (соціально і культурно). Толерантність розміщується між тим, що ми сприймаємо, і тим, що не сприймаємо або заперечуємо, і навіть проти чого протестуємо.

Глибинний моральний зміст у поняття „толерантність” вкладає академік НАН України М. Попович: „Коли ми говоримо про консолідацію суспільства і про толерантність – ми апелюємо до любові. Тому я теж апелюю до любові, щоб люди слухали одне одного і любили себе і ту землю, на якій вони живуть [8]”. М. Попович звертає увагу ще на одну рису феномену толерантності, а саме на те, що проблема ксенофобії не так є проблемою для інших народів, як для самих українців – бо принижує їх самих. Тому важливою є та обставина, що спроба перекласти на інший народ власні проблеми та негаразди якраз і є свідченням того, що власними силами їх не можна подолати. От тоді і з’являються апеляції до когось „іншого”, на якого і дивляться як на причини негараздів та незгод. Але в такому випадку у свідомості, скоріше – у підсвідомості, таїться надія на те, що „звинувачений” усвідомить свою вину і врятує нас. Марна справа... В цьому вимірі найближчі сусіди-етноси не завжди сприймаються як надійне оперття. „Братство – занадто велике слово, і не варто добиватися, щоб усі люди були такими ж близькими, як брати...”, – зауважує М. Попович. – Там, де не можна, чи не слід бути братами, необхідно шукати інші форми солідарності. Такі форми мають ґрунтуватися на терпимості, консенсусі і толерантності” [6]. Повага – соціальна категорія, котра відображає оцінку почуття достоїнності/вищості того, на кого направлена дана оцінка. Вона базується на визнанні високих якостей кого-небудь, чи чого-небудь, по відношенню до яких проводиться ця соціальна оцінка. За своєю суттю повага має цілісно-людський характер, постає як значущий екзистенційно-моральний прояв настроєності людини на спілкування. Неможливо й принизливо спілкуватися з тим, хто не поважає Вас, не зважає на Вашу людську гідність. І немає нічого прикрішого, ніж такі „вияви” поваги, коли остання зводиться до якогось одиничного, загалом формального акту, а не пронизує собою всю цілісну моральну атмосферу спілкування між людьми.

З цього випливає, що повага і толерантність є поняття різні. І тут ми погоджуємося з народним депутатом О.Зарубінським, який на слуханнях у Верховній Раді України 11 січня 2012 року саме так висловився з даного питання. А тому далше ми будемо розглядати саме сутність і необхідність соціалізації з позиції толерантності. Толерантність може і має виступати як основа і механізм консолідації суспільства. Можливість і бажання почути один одного, врахувати бажання іншого, задекларувати власну особистісну позицію тощо – зрозуміло, у межах норм і правил суспільного життя, –

Толерантність як процес управління соціалізацією особистості

акумулюють потенціал і можливості кожного з членів соціуму в сукупний продукт нового рівня, у нову систему цілісності, у нову спільноту, яку „не здолати”, до якої неможливо застосовувати принцип: „розділяй та володарюй”. Не випадково П. Саух наголошує, що толерантність – „певний морально-практичний орієнтир принципів інтеграції культурно-історичного досвіду в єдину систему цінностей [7, с. 179]”. І тут на передній план виступають, з одного боку, готовність людини бути почутими іншими людьми, а з іншого, – здатність сприйняти слово і думку співрозмовника, явного чи уявного.

Таким чином, толерантність у контексті означеного вище є певним особистісним, суспільно визнаним концептом, який передбачає не просто певні засоби досягнення визначеної мети, а передусім цілком конкретну технологію побудови взаємовідносин між різними їх суб'єктами. Вона є, образно кажучи, своєрідним лакмусовим папірцем, що дає змогу визначити рівень суспільної зрілості, культури соціальних агентів – учасників цієї комунікації (взаємовідносин), їхньої готовності до спільного пошуку підґрунтя, шляхів до співпраці, злагоди і миру. Бо „толерантність – це те, що уможлиблює досягнення миру і веде від культури війни до культури миру”.

Узагальнюючи, слід сказати, що толерантність постає як категорія світоглядної свідомості й одночасно як головний критерій оцінки культури загальнолюдських відносин, як умова і певною мірою засіб досягнення їх конструктивності. Зазначимо також, що толерантність постає як обов'язок щодо поважання і утвердження прав і свобод людини, демократії і влади закону і, разом з тим, вона вимагає і певних самообмежень суб'єктів суспільних відносин, стриманості, демонстрації хоча б (у певних випадках) зовнішнього вияву взаємної поваги один одного. В цьому аспекті толерантність, на думку англійського філософа Б. Вільямса, постає як „незручна чеснота”. Толерантність та інтолерантність можуть поширюватися на різноманітні аспекти життєдіяльності людини. Залежно від сфер прояву визначають національно-етнічну, релігійну, класово-соціальну, географічну, політичну, гендерно-сексологічну, вікову та інші види толерантності. Показник сучасної суспільної толерантності значно ускладнюється тією обставиною, що нині особистісна ідентичність є набагато динамічнішою, ніж у традиційному суспільстві. Жорсткі архетипи поведінки, регламентації, табу і практично однозначні моральні приписи змінюються варіативністю поведінки людини залежно від конкретної ситуації. Мова не йде про кардинальну політичну чи соціальну переорієнтацію, хоча це також нерідко має місце, а про потребу реагувати на потужний інформаційний та ідейний тиски ззовні, що змушує постійно шукати стан внутрішнього узгодження з такими флуктуаціями соціокультурного довкілля. Тут важливим є висновок російських соціологів Є. Данилової та В. Ядова щодо того, що настала доба нормалізації несталих соціально-ідентифікаційних станів особистості, а саме: контекстуально-лабільна ідентичність набуває статусу соціальної норми [4, с. 27-30]. Звідси постає принципова зміна індуктора толерантності: на зміну звичаєвому

Арабчук Я.І., 2012

сприйняттю (несприйняттю) „іншого” приходить воля самого суб’єкта соціокультурних відносин, котрий має повсякчас робити особистий і особистісний вимір щодо партнера по діалогу, реального чи віртуального. З цим, до речі, пов’язана електоральна інтерференція інтересів учасників виборів від події до події.

Розвиток толерантності є об’єктивною потребою сучасного суспільства. За умови етнокультурного ренесансу, який переживає Україна, та її інтеграції у світову спільноту питання виховання і освіти молоді у координатах толерантності, поваги до різноманітності світу виходять на одне з важливих місць. Це зумовлено і тим, що одним із соціальних феноменів сучасного українського суспільства виступає полікультурність середовища. В полікультурному суспільстві толерантність є умовою формування молоді, оскільки саме від молоді в кризовому суспільстві, яке характеризується великою кількістю загроз життю, залежить виживання людства у найближчому майбутньому. Толерантність як основа світосприйняття молоді, шляхом домінування в комплексі цінностей повинна виконувати регулюючу функцію в діяльності молоді.

Толерантність є одним з чинників, який пронизує собою ключові компетентності особистості. Так, у автономній діяльності, де здатність захищати та піклуватись про права та потреби інших та діяльність у широкому, глобальному контексті, толерантність людини є невід’ємною характеристикою соціально компетентної людини. Інтерактивне використання засобів, як соціальна компетентність, також потребує від людини відомої міри толерантності при інтерактивному використанні мови та інших засобів комунікації, при застосуванні різноманітних інтерактивних технологій. Ще більшою мірою толерантність, як якісна риса особистості, задіяна у комплексі такої соціальної компетентності як вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах, що дозволить успішно взаємодіяти, співробітничати та конструктивно вирішувати конфлікти з іншими [3]. Фактори, які допомагають підростаючим поколінням ідентифікуватися та розвинути адаптивні здібності: сім’я, релігія (релігійна спільнота), освіта, суспільство (соціальні умови, обставини, суспільні інститути, середовище ровесників, ЗМІ). Тому підготовка педагогічних кадрів (викладачів, педагогів, психологів, практичних психологів, соціальних педагогів), які можуть реально допомагати молоді в процесі соціалізації у сучасному полікультурному середовищі, визнана актуальним завданням для українського суспільства. На фахівців педагогічного напрямку падає головне навантаження з формування толерантності у підростаючих поколіннях [3]. Однією із задач тому стає вдосконалення змісту, організації толерантного виховання, вивчення природи толерантності, рівно як і способів толерантної взаємодії. Тільки толерантна особа, здатна конструктивно вирішувати конфлікти, а не уникати їх, готова жити і працювати в безперервно змінному сучасному світі, здатна сміливо розробляти власні стратегії поведінки, самостійно мислити, здійснювати етичний вибір і нести за нього відповідальність перед собою і суспільством

в цілому. У зв'язку з цим актуалізується задача створення педагогічних умов для формування досвіду толерантних відносин і толерантної поведінки. Ми визначаємо умови не тільки як сукупність чинників і обставин, від яких залежить ефективність процесу дозволу толерантної ситуації або конфлікту, але і як середовище, як сукупність стимулів, привабливих засобів цього середовища, в якому протікає процес формування толерантності. Творчий пошук в цьому напрямі детермінований необхідністю дозволу ряду суперечностей, характерних для сучасного освітнього процесу:

- між потребами суспільства і держави у формуванні толерантних осіб і недостатньою реальною практикою конструювання педагогічного процесу як засобу розвитку толерантності у молодших школярів;

- між потенційними виховними можливостями в подоланні толерантної поведінки і недостатньою теоретичною і практичною розробленістю технологій її формування;

- між темпами вдосконалення нових технологій і готовністю до впровадження їх у свою діяльність.

В сучасних умовах майже кожна людина у світі входить до системи етнокультурних стосунків, тому толерантністю є, як вважає С. Бондирева, „об'єктивна необхідність у процесі численних контактів людини з іншими етносами у багатокультурному світі, де людина, що входить до певного етносу, первинно належить до всієї сукупності багатоетнічно представленого співтовариства та виступає учасником його відтворення [2, с. 13]”. Важливою умовою формування позитивних міжетнічних стосунків є прояв толерантності.

Термін „етнічна толерантність” містить, на думку Е. Антипової:

- 1) систему цінностей, поглядів, стереотипів демократичного тлумачення, що базується на визнанні принципу толерантності в міжетнічних стосунках;
- 2) уміння людини сприймати людей з іншою культурою, свідомістю, традиціями, психологічну готовність до взаємодії з представниками інших національностей на основі терпимості та згоди [1, с. 3].

Проявляючи міжетнічну толерантність, людина ніколи не буде прагнути підкорити собі іншого, завдати йому шкоди. Толерантність передбачає повагу гідності кожного, здатність визнавати інші погляди, думки, спосіб життя, усвідомлювати те, що кожна особистість має право на наявність та збереження індивідуальності. Міжетнічна толерантність сприяє взаємопізнанню, при якому етнічні спільноти звертають увагу, в першу чергу, на споріднені цінності (загальнолюдські), а потім на такі, які їх розрізняють (національні). При цьому останні не мають сприйматися як негатив, а як закономірність, яку треба сприймати, розуміти й поважати.

Отже, прояви толерантності сприяють регулюванню взаємин між людьми, визначають прагнення ставитися до іншої людини, як до самої себе.

Толерантність відноситься до загальнолюдських цінностей і тому є важливою умовою розвитку діалогу культур. Діалог дає можливість для рівноправної взаємодії під час міжкультурних відносин.

Слід зазначити, що останніми роками проблема толерантності

Арабчук Я.І., 2012

вивчається у сфері негативних положень, як психологами, так і педагогами (агресія, жорстокість, девіації, деструктивність). Тут доречно послатися на В. Макаєва, який вважає що в дослідженні проблем формування толерантної освіти і виховання можливий і необхідний методологічний підхід з позиції гармонізації і гуманізації людських відносин, а не тільки з позицій вирішення протиріч. Як ми вже говорили, сучасна соціокультурна ситуація визначила суттєву необхідність у формуванні толерантності як умову виживання людства в майбутньому; як цінності соціокультурної системи; як норми гуманних людських відносин, світогляду і усвідомленого орієнтуру побудови взаємостосунків з навколишнім світом. Це дозволяє розглядати толерантність як багатокомпонентне явище об'єктивної реальності. Виховання у дусі толерантності, перш за все, вирішує задачу розкриття значення буття людини в світі через розуміння характеру і способів його взаємодії з цим світом. Процес освіти і виховання в толерантному середовищі полягає в осмисленні людиною свого місця в світі, в оволодінні способами взаємодії з ним. Кінець кінцем, йдеться про сприйняття толерантності як особово-значущої цінності. Побудова толерантного середовища в освітньому просторі будь-якого навчального закладу зачіпає соціологічний, психолого-педагогічний і методологічний рівні в просторовій організації життєдіяльності людини. Ідея формування толерантності в освітніх закладах має певну специфіку, яка полягає в тому, що ця ідея отримує тут додаткове міжособове забарвлення.

Як особлива цінність освіти розглядається взаємодія з іншими людьми, в ході якої відбувається особове взаємозбагачення і розвиток. Побудова толерантного середовища – поетапний процес цілеспрямованої діяльності всіх суб'єктів освітнього соціуму, який характеризується наявністю деструктивних чинників, що ведуть до формування інтолерантності. Тому особливу значущість набувають педагогічні механізми переходу від інтолерантного середовища до толерантного, які допоможуть припиненню проявів інтолерантності і домінуванню толерантних взаємостосунків. Актуальною залишається ця проблема для соціалізації в багатонаціональному середовищі є проблема толерантності. Вчені і практики звертають увагу на зниження толерантності людей одне до одного. Тим часом толерантність є основною умовою взаємин і діяльності у полікультурному світі. Саме тому проблема формування толерантної свідомості стає для вчених все більш привабливою. Толерантність – ознака впевненості індивіда в собі й усвідомлення ним надійності власних позицій, ознака його відкритості. „Нині вона розглядається як цінність і норма цивілізованого суспільства, що проявляється у праві всіх індивідів і окремих груп бути різними; як відмова від домінування, готовність до розуміння і співпраці при наявних відмінностях; як визнання багатовимірності, багатовекторності та розмаїття людської культури, норм, настанов [5, с. 41-42]”. Отже, соціалізація в полікультурному середовищі культивує в людині дух солідарності і взаєморозуміння в ім'я світу і збереження культурної ідентичності різних народів.

Список літератури

1. Антипова Е. Поликультура і толерантність у системі освіти / Е. Антипова // Психолог. – 2004. – № 18-19. – С. 2-4.
2. Бондырева С. К. Феномен толерантности в системе межэтнических отношений / С. К. Бондырева // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений: сб. науч. статей. – [2-е. изд. стереотип]. – М.; Воронеж, 2003. – С. 12-20.
3. Грива О. А. Толерантність молоді у полікультурному середовищі: монографія / О. А. Грива. – К. : Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова, 2007. – 275 с.
4. Данилова Е. Н. Нестабильная социальная идентичность как норма современных обществ / Е. Н. Данилова, В. А. Ядов // Социологические исследования. – 2004. – №10. – С. 27-30.
5. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс; [пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева]. – М. : Аспект-Пресс, 1997. – 290 с.
6. Попович М. В. Толерантність як ідея європейської цивілізації / М. В. Попович // Europejske modele toleranciji. – Rzeszow: Wid-wo universytetu rzeszoowskiego, 2001. – С. 150.
7. Саух П. Україна на межі тисячоліть : Трансформація духу і випробування національним буттям / П. Саух. – Рівне : Волинські обереги, 2001. – 179 с.
8. Засоби масової інформації і толерантність у поліетнічному суспільстві // Вісник етнополітики. – 2005. – №20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=4527&mode=thread&order=0&thold=0>.

Надійшла до редакції 20.01.2012

Я.И.АРАБЧУК

Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа

ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК ПРОЦЕСС УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛИЗАЦИЕЙ ЛИЧНОСТИ

В статье рассматриваются особенности управления социализацией личности в условиях усложнения структуры и содержания поликультурной среды, в частности, глобализации, интеграции человека в мировое сообщество, а также воспитания и образования молодежи в координатах толерантности.

личность, социализация, поликультурная среда, уважение, толерантность, управление

J. ARABCHUK

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

TOLERANCE AS MANAGERIAL PROCESS OF THE PERSON'S SOCIALIZATION

The article discusses the features of socialization in a complication of the structure and content of multicultural environment, including globalization, integration into the global human community, as well as training and education for young people in the coordinates of tolerance.

personality, socialization, multicultural environment, respect, tolerance, management

Арабчук Я.І., 2012